

A magyar felvilágosodás

A kor irodalmi élete

Fő cél: a nyelvújítás

Bessenyei György

Kármán József

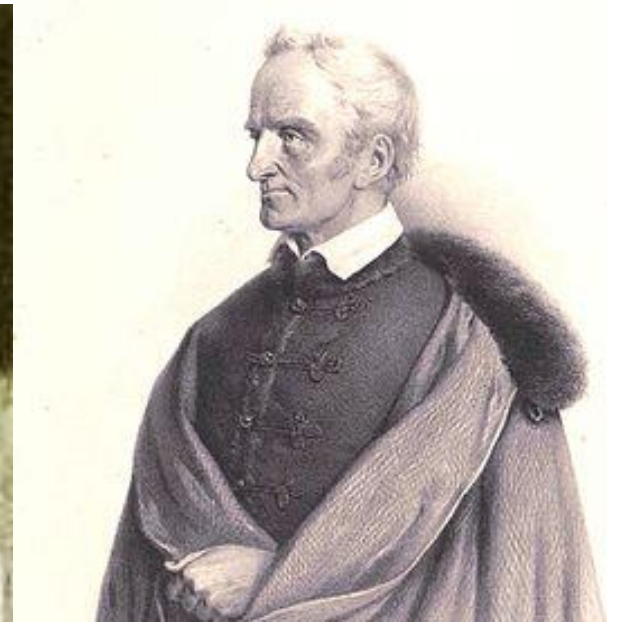
Batsányi János

Kazinczy Ferenc

Csokonai Vitéz Mihály

Berzsenyi Dániel

Néhány további szerző

Néhány adat

- 1772-től 1825-ig számítjuk, Bessenyei György fellépésétől (Ágis tragédiája) a reformkorig
- **Osztálybázisa** (jelentős magyar polgárság híján) **a nemesség**, az írók többsége közülük kerül ki
- A felvilágosodás eszméi Nyugatról, főleg Franciaországból terjednek el. Hogyan?
 - Főúri tájékozódás
 - Mária Terézia bécsi magyar testőrsége (1860-tól)
 - Szabadkőműves mozgalom
- **Irodalmi központ még nincs**, de Pest-Buda már kezd azzá válni. Mellette az iskolavárosok (pl. Sárospatak, Debrecen) és a magyar többségű polgárvárosok (pl. Kassa, Komárom) szerepe fontos
- **Hiányoznak az intézmények is.** A 19. század elejétől Kazinczy Széphalomból irányítja az irodalmi életet. Az első folyóiratokat 1788-ban Kassán, ill. 1789-ben Komáromban alapították (Magyar Museum, Mindenés Gyűjtemény) az első színtársulatokat 1792-ben Kolozsvárott és Budán hozták létre

Fő cél: a nyelvújítás

- A felvilágosodás korában kezd kiformálódni a modern nemzeti tudat. **A magyar nyelv ügye kerül a középpontba, nélküle ugyanis nincs nemzeti felemelkedés.**
- Miért? Főként azért, mert anyanyelvünk szókincse szegényes. Elsősorban a szakszavak és a művelt társalgás kifejezései hiányoznak belőle, hiszen a hivatalos nyelv a latin, s hódít a német is, a magyar jórészt a parasztság nyelve
- A nyelvújítást Bessenyei György indítja el, s a folyamat mintegy 100 esztendőn át tart, 1872-ig, a magyar Nyelvőr megjelenéséig számítjuk.
- Több ezer új szó kerül a nyelvbe, megújul a stílus is, s megszületik az egységes magyar nyelv, a nyelvi sztenderd
- A nyelvújításban oroszlánrészt vállalnak az írók, akik nemcsak a nyelvet, hanem a versritmust is megújítják. Ekkor terjed el az időmértékes verselés, és honosodik meg számos sor és strófatípus (hexameter, alkaioszi strófa stb.)

Bessenyei György (1746-1811)

- Szabolcs megyei nemesi családban született, Sárospatakon tanult, 1765-től 1787-ig Bécsben testőr, majd könyvtáros. Utána Puzstakovácsiba vonul vissza gazdálkodni („a bihari remete”)
- Írt drámákat, Tariménes utazása címmel szatirikus utazási regényt, verseket, tanulmányokat
- **1788-ban a Magyarság című röpiratában fejt ki művelődési programját, amellyel meghirdeti a nyelvújítás szükségességét.** Gondolatmenete:
 1. A közboldogság eszköze a tudomány
 2. A tudomány kulcsa az anyanyelv, „minden nemzet a maga nyelvén lett tudós”
 3. Ebből következik: ha fel akarjuk emelni a nemzetet, akkor a magyar nyelvet kell fejlesztenünk. Hogyan? Élénk irodalmi élettel

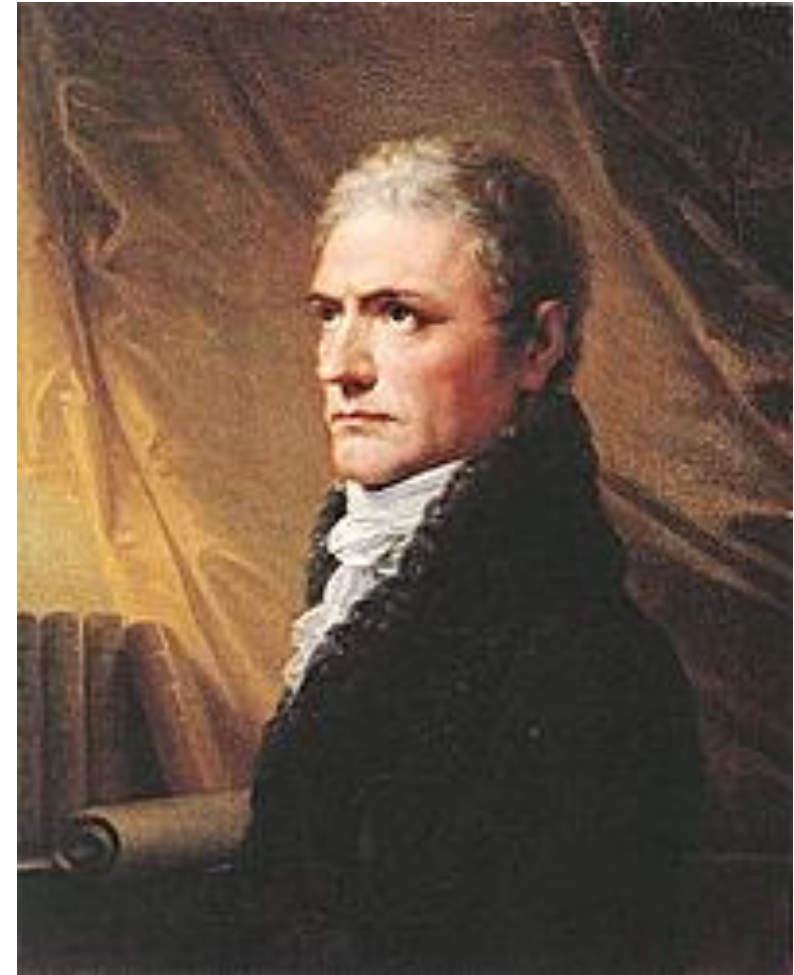
Kármán József (1769-1795)

- Losoncon született, Pesten jogot hallgatott, majd ügyvédként dolgozott. Szülővárosában halt meg
- Legfontosabb művei saját folyóiratában, az Urániában (1794-95) jelentek meg:
 - **A nemzet csinosodása** című tanulmányában fejti ki művelődési programját. Két új eleme van: a tartalmi eredetiség és a nőolvasók megnyerése
 - **Fanni hagyományai** című napló, ill. levélregénye egy vidéki nemeslány tragikus sorsát mutatja be. Fanni édesanyja meghalt, sanyarú sorsa van mostohaanyja és mostohatestvérei mellett. Édesapja eltiltja szerelmétől, T-ai Józsitól, Fanni a sírba sorvad bánatában. Az érzékletes stílusban írt kisregény a szentimentális próza remeke.

Batsányi János (1763-1845)

- Tapolcán született, Pesten jogot végzett, majd Kassán hivatalnok. 1794-től 96-ig a Martinovics-szervezkedéssel való kapcsolata miatt börtönbe zárják (Kufstein). Szabadulása után haláláig Ausztriában él. Felesége Baumberg Gabriella, osztrák költőnő.
- Elsősorban lírikus. Legjelentősebb versei:
 - **A franciaországi változásokra** című epigramma párizsi forradalom tanulságaira figyelmezteti az elnyomókat és az elnyomottakat
 - **A látó** című látomásos ódája a felvilágosodás eszméinek közeli győzelmét hirdeti
 - Kufsteini raboskodása idején keletkezett **A rab és a madár** című elégiájában saját sorsát a szabadon szárnyaló madáréval veti össze

Kazinczy Ferenc (1759-1831)

- Érsemjénben született, Sárospatakon tanult, majd Kassán volt megyei hivatalnok. Közel 7 évi raboskodás után (Kufstein, Brünn) 1802-ben a Sátoraljaújhely melletti Széphalomban telepedik le. Innen irányítja az irodalmi életet.
- Legfontosabb művei:
 - Pályám emlékezete című önéletrajzi írása
 - Fogságom naplója rabságának 2387 napjára emlékezik vissza
 - Ezen kívül közel 6000 leveléről tudunk, amelyet 23 vaskos kötetben adtak ki, de azóta újabb levelei kerültek elő

Tövisék és virágok

- Tövisék és virágok című epigrammakötete (1811) indítja meg a nyelvújítási harcot. Ellenzői 1813-ban gúnyirattal válaszolnak (Mondolat). Kölcsey és Szemere Pál kiáll Kazinczy mellett (Felelet a Mondolatra-1815). Kazinczy 1819-ben mutat rá arra, hogy a hagyomány és az újítás egyaránt fontos: „Jól és szépen az ír, aki tüzes neológus és tüzes ortológus egyszersmind” (Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél)
- Eszményképe a szép stílusban megírt, választékos, nevelő célzatú mű. Erről szól híres epigrammája A nagy titok:

*Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess, s hagyjad másnak az áldozatot*

Csokonai Vitéz Mihály (1773-1805)

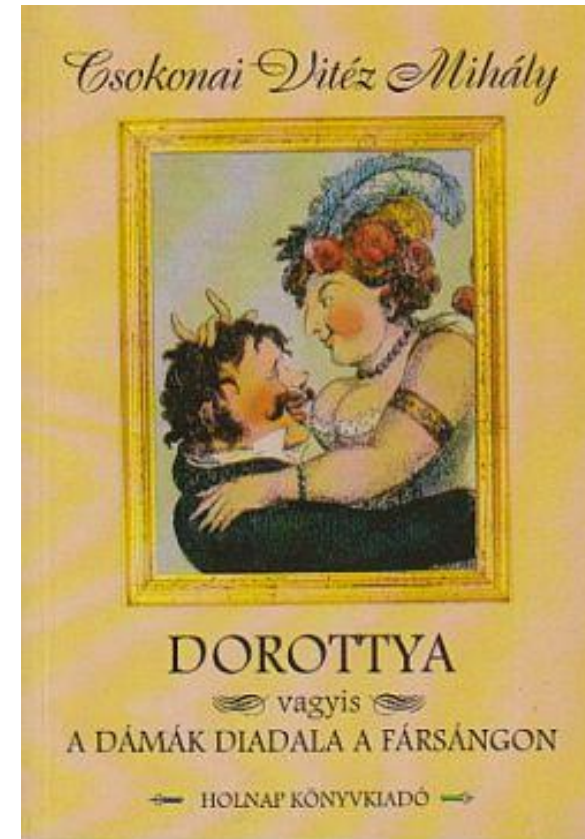
- Debrecenben született, apja borbély és seborvos. 1795-ig a Debreceni Református Kollégiumban tanul. Kiváló diák, tanít is
- 1795-ben kicsapják. Ettől kezdve járja az országot, és keserves küzdelmet folytat a megélhetésért. Egy évet Sárospatakon tanul. Pozsonyban verses újságot ad ki (Diétai Magyar Múza), hogy mecénást találjon. Jár Komáromban, ahol megismerkedik legnagyobb szerelmével, Lillával. Csurgón helyettes tanár...
- 1802-től újra Debrecenben él, itt hal meg tüdőgyulladásban

Irodalomtörténeti helye

- Berzsenyi mellett ő a magyar felvilágosodás legnagyobb alakja. Nagy érdeme, hogy **összegezte a felvilágosodás stílusirányzatait** (klasszicizmus, szentimentalizmus, rokokó, népiesség)
- Elsősorban lírikus, de írt drámai és epikus műveket is
- **A méla Tempefői**, avagy az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon című komédiája a címszereplő kálváriájáról szól. Tempefői hiába próbál mecénást találni, a nemesség nem támogatja az igazi kultúrát

- **Dorottya** című komikus eposza Kaposvárrott játszódik az 1799-es farsangon. A vénlányok és a gavallérok viadaláról szól, amelyet isteni beavatkozás simít el: az aggszüzeket megfiatalítják és férjhez adják

Lilla-dalok

- Szerelmes versei Lilla-dalok című kötetében jelentek meg 1805-ben. A versciklus a szerelem történetét tükrözi: boldogsággal kezdődik, majd egyre szomorúbb lesz.
- A ciklusra főként a rokokó életöröme és játékossága nyomja rá a bélyegét. A **Tartózkodó kérelem** rokokó udvarló vers: a költő szerelmet vall, majd viszonzást kér. A **Boldogság** szép életkép, a rokokó kellékeivel: szerelmi évődés a kertben, bor, költészet...
- A ciklus utolsó verse **A Reményhez**, „a költő szerelmének verskoporsója”. Formája a dalhoz, beszédhelyzete az ódához, hangneme az elégiához köti
- Keretes szerkezetű. Itt a Reménnyel perlekedik a költő, amely biztatta, de elhagyta. A második strófa a boldog szerelem időszakát idézi, a harmadik a csalódásról szól.
- A vers végén megjelenik a halálvágy, a zenei forma (pl. „trillák – Lillák”), azonban felesel a komor tartalommal. Érezzük: a költő felül fog emelkedni bánatán, kiheverheti a csalódást

A felvilágosodás költője

- Klasszicizmus és szentimentalizmus vegyül számos versében. Előbbi főleg a felépítést, utóbbi a hangnemet határozza meg
- **Az estvében** a gonosz társadalomból a természetbe menekül a lírai én. Rousseau követője: a társadalom a magántulajdon kialakulása miatt romlott meg
- A vallási fanatizmust és a babonákat bírálja a **Konstancinápoly**, s az ész diadalától várja egy szebb világ megszületését. Voltaire szatirikus hangnemét, egyházkritikáját érhetjük itt tetten

- Nagy elégiko-ódáinak középpontjában a magány áll.
- **A tihanyi Echóhoz** előbb szomorú állapotként tekint a magányra, majd erényt kovácsol belőle. Úgy érzi, így lehet igazán emberré és polgárrá, s az utókor majd értékelni fogja
- **A magánossághoz** szintúgy a magány pozitív vonásait emeli ki, amely kedvez az alkotóerőnek is. Költészetfelfogása itt már nem klasszicista, inkább a romantikát idézi:

*„Tebenned úgy csap a poéta széjjel,
Mint sebes villám setétes éjjel,
Midőn terem új dolgokat S a semmiből
világokat”...*

Berzsenyi Dániel (1776-1836)

- A Vas megyei Egyházasbényén született nemesi családban. A soproni evangélikus líceumban tanult. 1805-től a Somogy megyei Niklán gazdálkodik, visszavonultan él („A niklai remete”), itt is hal meg
- Irodalomtörténeti helye: **Csokonai mellett a magyar felvilágosodás legjelentősebb alakja.** Főként a klasszicizmus határozza meg művészetét, nevezik „a magyar Horatius”-nak is, de már a romantika is megjelenik nála
- Több műfajban is alkotott, de **ódái és elégiái a legfontosabbak.** Előbbiek közül a haza sorsáról szólók emelkednek ki, utóbbiak középpontjában elsősorban a magány és a mulandóság áll

Berzsenyi ódái

- Horatiusi **tanító ódák** ezek, amelyek az erkölcsi tartástól, a **hazaszeretettől várják a nemzet sorsának jobbra fordulását**
- A napóleoni háborúk alatt keletkezett **A magyarokhoz 2.** Első három strófájában a háborgó természettel érzékelteti az átrendeződést. A 4-6. versszakban a nemzet és a saját helytállását fogalmazza meg. Fő érve:
„Nem sokaság,/Hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.”

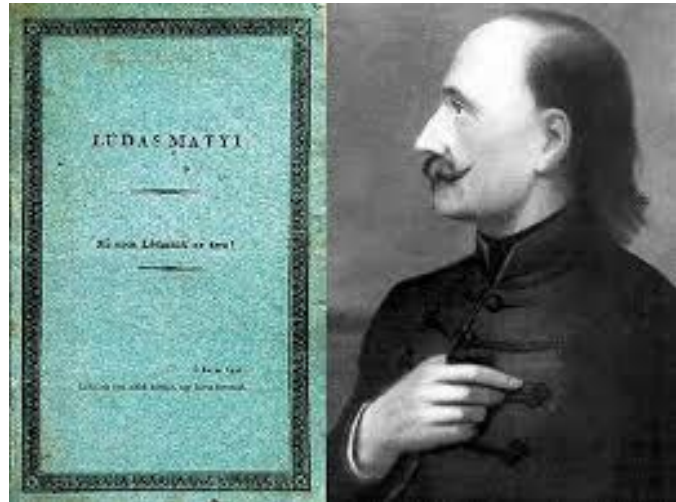
- Idő- és értékszembesítő vers is **A magyarokhoz 1.** A dicső múltat szembesíti benne az elkorcsosuló jelennel. Úgy látja: erkölcsi megújulással meg lehetne akadályozni a romlást
- Üzenetét a híres tölgyfa-hasonlat foglalja össze a legerőteljesebben:
*„Nézd: a kevély tölgy, mellyet az éjszaki Szélvész le nem dönt, benne termő Férgék erős gyökerit megőrlik,

S egy gyenge széltől földre teríttetik!
Így minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, melly ha megvész:
Róma ledűl, s rabigába görbed.”*

Berzsenyi elégiái

- A szomorúság oka főként a magány és a mulandóság
- A **Levéltöredék barátnémhoz** címűben magányát panaszolja, majd bemutatja lelkiállapotát: az emlékek és a képzelet világában talál vigaszt a maga számára
- A versben a külső világ kellékei (este, tűzrakás, őszibogár) a belső világ, a lelkiállapot jelképévé válnak, ezért **ez az első romantikus mű a magyar irodalomban** – a magyar romantika szőlőfürtje itt teszi meg „az érés titokzatos mozdulatát” (Horváth János)
- Az élet mulandósága áll **A közelítő tél** középpontjában. Ezt előbb a természetben mutatja be (1-3. strófa), majd mindenre kiterjeszti (4.), végül magára vonatkoztatja
- Az első szerkezeti egységben a kert képe áll a középpontban, pusztulását a virágzó és a téli természet szembeállításával hangsúlyozza, amit a hangszimbolika is fokoz (lágú és kemény hangok)
- A harmadikban gyönyörű metaforák érzékeltetik az ifjúság örömeinek végleges elmúlását
- Még a szerelem sem képes dacolni az idővel – hangsúlyozza a lezárás

Néhány további szerző

- **Kisfaludy Sándor** (1772-1844) az ország ünnepezt költője volt a 19. század elején, népszerűségét szerelmes verseinek köszönhette (Himfy szerelmei)
- **Fazekas Mihály** (1766-1828) főként a Ludas Matyival (1815) írta be magát irodalmunk történetébe
- **Dugonics András** (1740-1818) piarista szerzetes, a pesti egyetem matematikaprofesszora írta az első magyar regényt Etelka címmel (1786)
- **Ányos Pál** (1756-1784) szentimentalista verseivel és a II. Józsefről írt szatírájával (A kalapos király) tűnt ki

